

South East Europe
Sustainable Energy
Policy

**ENERGETSKO SIROMAŠTVO U JUGOISTOČNOJ EVROPI:
PREŽIVLJAVANJE HLADNOĆE**

Oktobar 2016

Glavna autorka:

Slavica Robić (DOOR, Hrvatska)

Glavni urednik:

Stefan Bouzarovski (Collaboratory for Urban Resilience and Energy, Manchester Urban Institute, University of Manchester, Velika Britanija)

Saradnici:

Lira Hakani (EDEN, Albanija)
Irma Filipović-Karadža, Tanja Jokić (CPI, Bosna i Hercegovina)
Ivana Rogulj (DOOR, Hrvatska)
Vjosa Macula (ATRC, Kosovo*)
Sonja Risteska (Analytica, Makedonija**)
Sanja Orlandić (Green Home, Crna Gora)
Lidija Kesar (Fractal, Srbija)

Dopune:

Garret Tankosić-Kelly (SEE Change Net, Bosna i Hercegovina)
Pippa Gallop (CEE Bankwatch Network)
Petra Remeta (WWF Adria)
Dragana Mileusnić (CAN Europe)
Maja Božičević Vrhovčak (DOOR, Hrvatska)

Menadžerka publikacije:

Masha Durkalić

Autorka naslovne strane:

Ana Lukenda

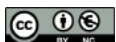
Slog:

Ivan Hrašovec

Želimo da se zahvalimo svim organizacijama civilnog društva koje su doprinijele sadržaju ovog izvještaja, uključujući MACEF (Makedonija) i Centar za ekologiju i energiju (Bosna i Hercegovina). Takođe se zahvaljujemo i svim volonterima/kama koji/e su bili/e uključeni u ovaj projekat.

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Mreže za promjene Jugoistočne Evrope (SEE Change Net) u ime partnera koji sprovode projekat "Strategija održive energije za Jugoistočnu Europu (SEE SEP)" i ni na koji način ne odražava stavove EU.

Ovaj izvještaj je licenciran u skladu s dozvolom Creative Commons Attribution-Non-Commercial 3.0 Unported License. Ako želite koristiti podatke iz ovog izvještaja u komercijalne svrhe, obratite se Mreži za promjene Jugoistočne Evrope (SEE Change Net).

Sadržaj

Uvod	3
Šta je energetska siromaštvo?	5
Ko je osjetljiv na energetska siromaštvo?	6
Crna Gora	8
Opšte informacije	8
Ugroženost i energetska siromaštvo u državnim zakonodavstvu	9
Pogled u stvarnost	11
Ključni koraci za Crnu Goru	11
Preporuke	12
Reference	14

* Imenovanje je bez predrasuda na poziciju ili status te u skladu s UNSCR 1244/99 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

** Prema UN-u, službeni naziv za Makedoniju je "Bivša jugoslavenska republika Makedonija".

Uvod

Foto: Lasta Slaviček

Region Jugoistočne Evrope (JIE) je suočen sa mnogobrojnim teškoćama u energetsom sektoru, što je rezultat njene burne istorije, a rezultiralo je infrastrukturnom štetom i stagnacijom ili padom nacionalne ekonomije. Obično se pogrešno pretpostavlja da energetska siromaštvo ima iste karakteristike širom regiona, bez obzira na kulturološke, klimatske ili političke prilike. Kroz praksu i istraživanja pokazalo se da regionalne i istorijske razlike igraju značajnu ulogu u učestalosti i karakteristikama energetske siromaštva [4]. Negativni efekti energetske siromaštva posebno dolaze do izražaja u Jugoistočnoj Evropi.

Rast cijena energije predstavlja značajan društveni i politički problem u cijeloj Evropi [1]. Prelazak na liberalizovano energetska tržišta, bez mehanizama zaštite, predstavljalo je posebno opterećenje za ljude u zemljama koje su već započele proces liberalizacije, čineći ih ugroženim i bez načina za suočavanje sa rastom cijena, kao rezultatom dugogodišnjih regulisanih i subvencioniranih cijena energije i neefikasnog mjesta stanovanja [1] [2] [3] [5]. Iako su cijene u JIE i dalje znatno niže nego u EU (kao što je prikazano na Slici 1) ukidanje državne regulacije i prebacivanje na tržište liberalizacije energije dovodi do poskupljenja cijena, te

se može očekivati da će vjerovatno stvoriti značajne probleme u pokrivanju osnovnih potreba za energijom [3] [2] [6] [7]. Proces liberalizacije nije problem sam po sebi, međutim, mora biti sproveden uz adekvatne mehanizme zaštite u cilju omogućavanja neometanog prelaza.

Ako se nastave sadašnji trendovi, vjerovatno je da će liberalizacija tržišta i uklanjanje mehanizama kontrole cijena dovesti do zatvaranja "jaza cijene" (Slika 1). Kao rezultat toga, bez adekvatne zaštite za ugrožene grupe korisnika/ca i značajne investicije u energetska efikasnost, mnogi ljudi će biti dovedeni do energetske siromaštva. To bi dovelo JIE do neodržive, nezdrave i opasne budućnosti.

Život u energetsom siromaštvu je dokazao štetne uticaje na zdravlje, od visoke rasprostranjenosti plućnih bolesti do porasta smrtnosti u zimskom periodu i lošeg mentalnog zdravlja¹ [9] [10] [11] [12].

1 Smrti koje su direktno vezane za hladno vrijeme. Ljudi koji obično imaju osnovne zdravstvene probleme, ali se ne bi očekivalo da umru u tom periodu. [38]

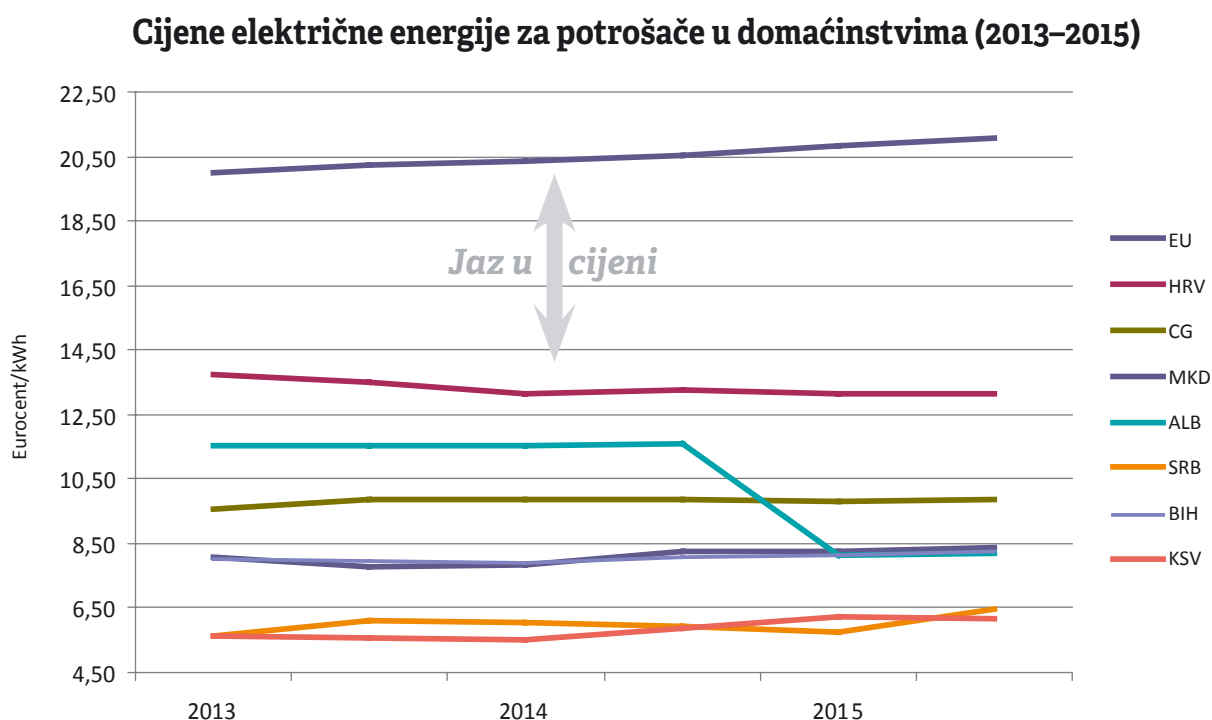
Iako je odavno priznato da konstantno povećanje troškova energije dovodi do toga da mnoge porodice postaju energetska siromašna, posebno kada se kombinuje sa neefikasnim mjestom stanovanja, starim aparatima za domaćinstvo i niskim primanjima, ovaj problem dovodi do ograničenih napora za implementaciju sistema zaštite za ugrožene grupe ljudi u JIE. Ugrožene porodice su prisiljene da biraju između hrane i osnovnih energetska usluga. Kao rezultat toga često pribjegavaju životu u neadekvatnim uslovima i prebacuju se na alternativna goriva. Najčešće prebacivanje se odnosi na biomasu (ogrjevno drvo), koja, iako je pogodnija u pogledu emisija ugljenika i cijene, počinje da predstavlja ozbiljnu prijetnju šumama u regionu zbog loših mehanizama kontrole, ilegalne sječe i prodaje ogrjevnog drveta.

Krčenje šuma je sve veći problem u cijeloj JIE. Nesposobnost vlada za rješavanje pitanja energetska

siromaštva u Jugoistočnoj Evropi povećava opasnost od krčenja šuma, kao i nezakonite sječe od strane ugrožene grupe ljudi koji svoju jedinu šansu za preživljavanje teške zime vide u tome [13].

Kroz više od 30 godina istraživanja u oblasti energetska siromaštva, napravljen je pokušaj uspostavljanja definicije ugroženih grupa ljudi, kao i univerzalne definicije energetska siromaštva, međutim, nije postignut konsenzus o tome kako mjeriti rasprostranjenost energetska siromaštva ili kako eksplicitno definisati ugrožene grupe. Ono što je važnije jeste da ne postoje sveobuhvatne smjernice o tome kako određene zemlje ili regioni treba da pristupe ovom pitanju.

S obzirom da EU ne može ponuditi konačno rješenje ili barem jasne smjernice kako se boriti sa ovim problemom,

SLIKA 1. Cijene električne energije za domaćinstva na Zapadnom Balkanu u poređenju sa cijenama EU za period 2013 – 2015. u Eurocentima po kWh (Izmijenjeno iz [8]).

u interesu vlada najugroženijih zemalja, odnosno u zemljama Jugoistočne Evrope, je da preuzmu inicijativu i da se vode pravim primjerom jer je to jedini način da se osigura održiva, zdrava i ekonomski stabilna budućnost za građane/ke.

Šta je energetska siromaštvo?

Definisanje energetske siromaštva je izazvalo i još uvijek je uzrok mnogih rasprava [14] [15] [16] [17] [18] [6] [19] [20].

Energetska siromaštvo predstavlja nemogućnost domaćinstva da osigura odgovarajuću količinu energije u domu, što bi omogućilo održavanje stambenog prostora dovoljno toplim i dobro osvijetljenim, nemogućnost pristupa potrebnom spektru energetske usluga, te nemogućnost da se priušti dovoljna količina energije za svakodnevne potrebe.

Ono što je teško odrediti je šta je to "adekvatno". Adekvatno grijanje može biti, a često i jeste, definisano kao optimalna temperatura za zdravlje, što je prema WHO 21 Celzusov stepen u dnevnim sobama i 18 u drugim sobama. Međutim, percipiranje udobnosti je dosta kulturno određeno što otežava precizno definisanje. Energetska siromaštvo je složeno pitanje, kao i mnogi faktori koji određuju da li će porodica biti izložena negativnim uticajima (Slika 2). Razumijevanje energetske siromaštva je ključno za sve napore da bi ga ublažili. Ovo zahtijeva strukturirani pristup, u smislu na koji način je energetska siromaštvo definisano, mjereno, praćeno, zabilježeno i prijavljeno [21].

Definisanje energetske siromaštva na način koji bi se mogao mjeriti i pratiti je izazovan zadatak koji zahtijeva opsežna istraživanja [22]. Nema sveobuhvatne EU definicije [18], a samo ograničen broj zemalja članica EU ima službene definicije energetske siromaštva [6], dok se u isto vrijeme procjenjuje da je oko 11 posto stanovništva EU energetska siromašno [23]. Prema nekim definicijama, energetska siromaštvo je i nedostatak pristupa savremenim energetske uslugama – električnoj energiji i čistim izvorima energije za kuvanje [24] [25]. Energetska siromaštvo je takođe posmatrano kao nesposobnost da se toplota domaćinstva

SLIKA 2. Faktori koji opisuju energetska siromaštvo

zadrži na društveno – i materijalno – potrebnom nivou, koji je razvijen na temelju pretpostavke da je siromaštvo “nedostatak pristupa resursima i uskraćivanje mogućnosti” [22]. U JIE, definicija Brende Boardman se obično koristi u javnosti i političkom diskursu o energetsom siromaštvu, u kojem se navodi da je domaćinstvo energetski (u smislu goriva) siromašno, ako mora potrošiti više od 10 posto svojih prihoda na troškove energije, kako bi se održala adekvatna toplota doma² [26] [27]. Važno je pojasniti da definicija Brende Boardman koristi modeliranje za određivanje potrebne količine energije i nastalih troškova, a ne stvarne podatke iz izvještaja. U regionu JIE, ovo je obično izazivalo pogrešna tumačenja u medijima i na raspravama o energetsom siromaštvu na visokom nivou, gdje se često pogrešno tumačilo kao graničnih apsolutnih deset procenata baziranih na stvarnim računima i praćenju potrošnje energije. Procjene energetskog siromaštva temeljene na takvim pretpostavkama su problematične.

Boardmanina definicija je korišćena u Velikoj Britaniji za nacionalne statistike i praćenje energetskog siromaštva do 2013. godine kada se veći dio zemlje prebacio na pristup Niska primanja visoke cijene (Low Income High Cost - LIHC). LIHC metoda smatra domaćinstvo energetski (u smislu goriva) siromašnim ako ima troškove energije iznad prosjeka, i ako prihodi koji ostaju domaćinstvu na raspolaganju nakon plaćanja troškova energije ‘gurnu’ domaćinstvo ispod službene granice siromaštva. Glavna razlika u odnosu na Boardmaninu definiciju je da LIHC upoređuje nacionalni prosjek troškova i prihoda, uzimajući u obzir broj članova/ica domaćinstva koji/e imaju niske prihode, a visoke troškove energije, i dubini energetskog siromaštva u tim domaćinstvima.

Sve veći broj istraživanja pokazuje da bi različite kombinacije pokazatelja trebale da imaju ulogu u procjeni energetskog siromaštva [6] [28] [29]. Što se JIE tiče, iako

ne postoje jasne definicije, niti dostupne nacionalne statistike s naglaskom na energetske siromaštvo, jasno je da mnoga domaćinstva žive u neadekvatnim uslovima ispod standarda što je rezultat nemogućnosti plaćanja računa za potrošnju energije ili ulaganja u poboljšanje energetske efikasnosti.

Energetsko siromaštvo na Balkanu je veoma teško i potrebno je odmah djelovati bez obzira na tačnu definiciju energetskog siromaštva ili njegov prag.

Dok čekamo nauku da osmisli primjenjivu definiciju koja bi omogućila mjerenje i praćenje problema, potrebno je kreirati i implementirati mjere za zaštitu najugroženijih.

Ko je osjetljiv na energetske siromaštvo?

Trenutna praksa je da se definišu određene grupe koje su ugrožene i imaju veće šanse da budu energetski siromašne i da se politike usmjere na njih. Ključ uspjeha leži u dobrom usmjeravanju politika po pojedinim ugroženim grupama.

Ugrožene grupe su one koje prema ekonomskim i socio-demografskim i energetskim pokazateljima domaćinstva imaju veću vjerovatnoću da postanu energetski siromašne, u odnosu na opštu populaciju.

Na primjer, utvrđeno je da su korisnici/e socijalne zaštite znatno češće energetski siromašni/e od prosjeka, i da samohrani roditelji imaju veće šanse da budu energetski siromašniji za razliku od oba roditelja. Penzioneri/ke su češće energetski siromašni/e nego zaposlene osobe [28] [29] [30] [31]. Stariji ljudi su obično pogođeni energetskim siromaštvom jer njima može biti potrebnije grijanje od drugih potreba, te većinu vremena provode u kući, za razliku od zaposlenog stanovništva [30]. Ova grupa je takođe najviše ugrožena od smrtnosti u zimskom periodu. Starije osobe, osobe s invaliditetom, osobe narušenog zdravlja i

2 Adekvatne temperature u prostorijama su definisane kao 21 stepen Celzijusa u dnevnim sobama i 18 u ostalim prostorijama u skladu sa WHO standardom iz 1987. godine.

SLIKA 4. Gore: Tipičan primjer porodične kuće u JIE pogodna za energetska siromaštvo - bez izolacije i sa jednim staklom na prozorima; Dolje: Peć za grijanje na drva (Fotografija snimljena u Hrvatskoj tokom terenske posjete)

samohrane porodice imaju veće šanse da budu energetska siromašna za razliku od opšte populacije.

U isto vrijeme, važno je imati na umu da pripadanje određenoj ugroženoj grupi ne mora nužno značiti da je osoba ili porodica energetska siromašna. Iako penzioneri/ke imaju poteškoća u pokrivanju osnovnih životnih energetskih potreba – često zbog niskih primanja i starosti stambenih prostora – postoje mnogi/e koji/e su u penziji i koji/e su dobrostojeći/e. Važno je imati na umu način izrađivanja politika i mehanizama, jer neprecizno određivanje može dovesti do neefikasnog korišćenja državnog budžeta, i do nepostizanja željenog efekta.

Dok se vlade JIE bore da usklade svoje politike sa pravnom tekovinom EU, EU ne daje jasne smjernice kako se nositi sa energetska siromaštvom ili pitanjem ugroženosti. Evropska komisija prepoznaje činjenicu da je problem energetskog siromaštva u porastu i da još uvijek nema jasan okvir. Radna grupa za ugrožene potrošače koja je osnovana 2013. godine je formirana sa ciljem obavljanja kvalitativnog i kvantitativnog pregleda različitih aspekata ugroženosti i treba dati

Crna Gora

preporuke za definisanje ugroženih grupa potrošača u energetsom sektoru [7]. Zaključeno je da nije moguće imati jedinstvenu definiciju ugroženih potrošača koja se odnosi na cijelu EU.

Što se tiče pravne tekovine EU, ideja za uvođenje pojma energetske siromaštva pojavila se u pravnom okviru EU-a prvi put preko tzv. "Trećeg energetske paketa" kada je zaštita ugroženih potrošača energije definirana sa ciljem smanjenja energetske siromaštva. Na osnovu direktiva Unutrašnje EU tržište električne energije (2009/72/EC) i Prirodni gas (2009/73/EC), države članice moraju definirati energetske siromaštvo i zaštititi ugrožene kategorije potrošača energije. Direktiva Unutrašnje EU tržište električne energije (2009/72/EC) navodi da energetske regulatori treba da budu ovlašćeni da doprinesu osiguranju visokog standarda za univerzalne i javne usluge u skladu sa otvorenim tržištem, zaštititi ugroženih potrošača, i potpuno efikasnim mjerama zaštite potrošača. Direktiva o energetske efikasnosti (2012/27/EU) navodi da države članice treba da omoguće uključanje, u okviru svojih nacionalnih obaveza o energetske efikasnosti, za komunalna energetska preduzeća, zahtjeve u odnosu na ostvarenje socijalnih ciljeva - posebno u cilju osiguranja pristupa veće energetske efikasnosti ugroženim potrošačima. Pronalazak načina za rješavanje ovog pitanja je sada ostavljen svakoj vladi zasebno.

U pokušaju da se istakne ozbiljnost problema energetske siromaštva u JIE i da se prikažu teškoće sa kojima se pogođene porodice suočavaju, preduzete su analize u svih sedam zemalja. Kako su podaci u nekim slučajevima vrlo ograničeni zbog finansijskih restrikcija, ove analize mogu dati samo slabe rezultate. Međutim, iako je nemoguće utvrditi tačnu veličinu problema, ili odrediti sva pogođena domaćinstva na temelju ovih rezultata, oni ipak ukazuju na ozbiljnost problema i predstavljaju hitan poziv za trenutnu akciju.

Opšte informacije

Slično drugim zemljama u regionu, razvoj energetske sektora Crne Gore je obilježen stalnim povećanjem cijene energenata i postojanjem energetske neefikasnog stambenog fonda. Pored toga, od 1990. do početka 2000-ih postojao je nizak nivo investicija u svim segmentima energetske sektora [34]. Sve ovo je doprinijelo povećanju tereta kada je riječ o troškovima za energiju za mnoge porodice. Tako, jedan od ključnih ciljeva razvoja energetske sektora Crne Gore osigurava zaštitu ugroženih potrošača. Sa stopom siromaštva od 8,6% [35] vjerovatno je da ima mnogo ljudi koji se suočavaju sa ekstremnim energetske siromaštvo.

Domaćinstva u Crnoj Gori se u najvećem broju grijaju na struju (68%), dok je drugi glavni izvor grijanja ogrijevno drvo (25%) [36]. Oba su karakteristična po tome što su neefikasni i skupi. Ono što je važno je da je trošak grijanja zasnovan na električnoj energiji i ogrijevnom drvetu tokom zime sličan, ostavljajući ograničene mogućnosti za prebacivanje na goriva kojima bi se smanjili troškovi energije. Kao rezultat visokih troškova energije mnoga domaćinstva (70,5%) nisu u stanju da plaćaju račune za komunalne usluge na vrijeme. Na godišnjem nivou prosječni dug za električnu energiju po domaćinstvu iznosi 400 eura [34]. Prema anketi o budžetu u domaćinstvima, 74% svih domaćinstava i dalje koriste peći na čvrsta goriva, dok skoro 98% imaju u isto vrijeme i električne peći. Osim toga oko 17% domaćinstava ima različite električne uređaje za grijanje a više od 96% koristi električnu energiju za grijanje potrošne tople vode (električni bojleri) [36].

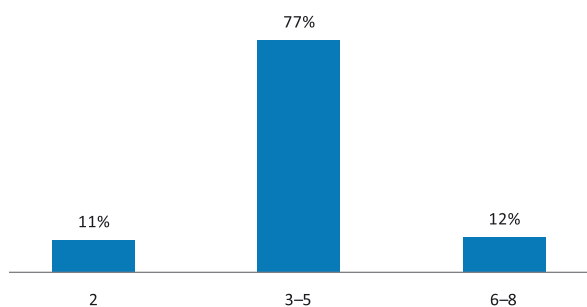
SLIKA 5. Porodična kuća energetske siromašnog domaćinstva u Crnoj Gori snimljena tokom terenskih posjeta

Ugroženost i energetska siromaštvo u državnom zakonodastvu

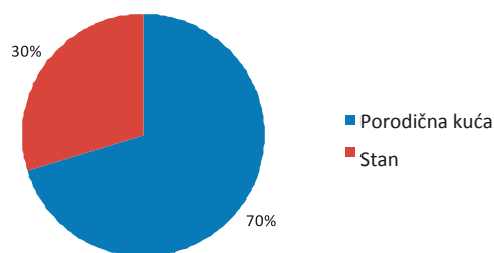
Crnogorsko zakonodavstvo djelimično se bavi pitanjem energetske siromaštva, uglavnom kroz definisanje socijalno ugroženih grupa i pružanje podrške u vidu subvencija i edukacije o energetske efikasnosti. Jedino se energetska siromaštvo kao termin pominje u Izvještaju Crne Gore o analitičkom pregledu usklađenosti zakonodavstva (poglavlje 15) (2013) [37]. Izvještaj navodi da je zaštita potrošača osigurana kroz različite mjere primjenjive snabdjevačima energije, kao i kroz mjere za borbu protiv energetske siromaštva. U izvještaju se navodi da je od 2008. godine Crna

Gora imala sistem subvencija namijenjen zaštiti socijalno ugroženih domaćinstava. Iz izvještaja nije jasno koje mjere su posebno usmjerene na energetska siromaštvo. Kao i u drugim zemljama Jugoistočne Evrope, Socijalni akcioni plan (2010) je prvi dokument koji pravno zahtijeva zaštitu ugroženih grupa sa ciljem smanjenja i sprječavanja energetske siromaštva. Nacionalni program za zaštitu potrošača 2012-2015 stavlja naglasak na energetske efikasnost. Takođe, predviđa strategiju za zaštitu malih potrošača, uključujući i domaćinstva, kako bi se osiguralo bezbjedno i

Broj članova/ica domaćinstva

Vrsta stambenog prostora

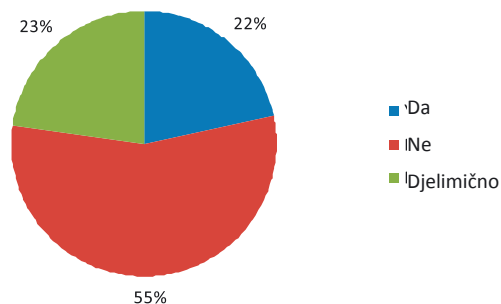
SLIKA 6. Vrsta stambenog prostora i broj članova/ica domaćinstava posjećenih tokom 2016. u Crnoj Gori

nesmetano snabdijevanje energijom. Program dalje navodi da će posebne tarife biti dizajnirane u saradnji sa lokalnim vlastima u cilju zaštite ugroženih potrošača.

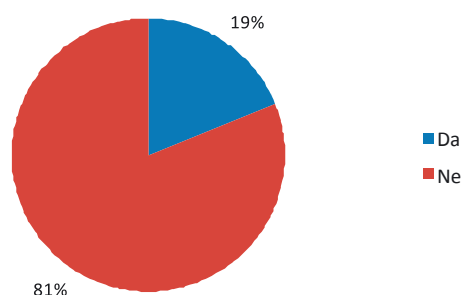
Zahtjev za zaštitu ugroženih potrošača je razvijen u okviru novog Zakona o energetsom sektoru (SL 05/2016). Član 198 navodi da se kriterijumi ugroženosti definišu na osnovu zdravstvenog stanja članova domaćinstva (invaliditeta, lošeg zdravlja koje može dovesti do smrti ukoliko se prekine snabdijevanje energijom). Status ugroženosti se takođe može steći na osnovu socijalnog statusa. Vlada definiše nivo subvencija za one koji steknu status ugroženosti, a osim toga određuje i mjesečne limite za potrošnju električne energije i gasa za koje se subvencije mogu primjeniti. Zakon takođe zabranjuje isključivanje korisnika koji su stekli svoj status ranjivosti na osnovu zdravstvenog stanja u bilo koje vrijeme, i za one koji su stekli status ugroženosti na osnovu njihovog socijalnog statusa od početka oktobra do kraja aprila, bez obzira na dugovanja ili neplaćanja.

Crna Gora takođe ima Nacionalni Akcioni plan o energetske efikasnosti za period 2013-2015, koji, iako ne obrađuje energetske siromaštvo ili ranjivost, postavlja važnu osnovu za promovisanje energetske efikasnosti koja bi onda mogla u izvjesnoj mjeri biti usmjerena na ugrožene grupe u budućnosti. Energetska politika Crne Gore do 2030 (2011) predviđa definisanje

Propuh kroz prozore i vrata

Buđ

SLIKA 7 Pojava propuha i buđi u posjećenim domaćinstvima

i sprovođenje programa subvencija za ugrožene kupce električne energije i gasa u skladu sa Zakonom o energetsom sektoru. Ove subvencije treba da koriste kako bi se osiguralo pružanje minimum potrebne energije i životnih uslova.

SLIKA 8. Anketiranje člana porodice za vrijeme terenskog obilaska u Crnoj Gori

Pogled u stvarnost

U Crnoj Gori, posjećeno je 101 domaćinstvo u Podgorici tokom 2016., sa ciljem prikupljanja podataka o navikama u potrošnji energije, finansijskim okolnostima i uslovima života, kao i upoznavanje domaćinstva sa jeftinim mjerama za uštedu energije³. Domaćinstva su odabrana na osnovu statusa ranjivosti i uz podršku Crvenog krsta Crne Gore.

Prikupljeni podaci pokazuju da većina domaćinstava ima tri do pet članova domaćinstva, što je slično rezultatima posjete na terenu koje se preduzimaju u drugim zemljama u regionu, a većina objekata za stanovanje su porodične kuće.

Prosječna godišnja potrošnja električne energije po domaćinstvu za 101 posjećeno domaćinstvo je 6.623 kWh, što je skoro 10% više od nacionalne prosječne vrijednosti za korišćenje električne energije po

3 Terenske posjete su ostvarene u okviru projekta REACH CEI. Sve posjete su realizovane u saradnji sa učenicima i nastavnicima tehničke škole "Vaso Aligrudić" iz Podgorice.

domaćinstvu u 2014. - 6.065 kWh. 60% posjećenih domaćinstava koriste električnu energiju za grijanje dok ostali koriste ogrijevno drvo (u prosjeku oko 8,5 kubnih metara godišnje). Prosječna mjesečna primanja anketiranih domaćinstava su oko 640 eura, dok su morali da potroše oko 53 eura samo na račune za struju.

Zanimljivo je da je izvještaj pokazao relativno nisku stopu buđi. Ovo se može možda objasniti suvljom klimom područja u kom žive anketirana domaćinstava.

Ključni koraci za Crnu Goru

- Proširiti definiciju ranjivosti na sektore električne energije, gasa i ogrijevnog drveta i prebaciti fokus na široki opseg mjera energetske efikasnosti usmjerenih na ugrožena domaćinstva;
- Definisane i praćenje energetske siromaštva na nacionalnom nivou;

Preporuke

Organizacije civilnog društva u okviru SEE SEP-a predlažu sljedeće⁴:

- Nastaviti diskusije o ovoj temi zarad usvajanja mjerljive definicije energetske siromaštva - na nacionalnom, regionalnom i EU nivou
- Izraditi i usvojiti nacionalne, regionalne i EU indikatore za praćenje energetske siromaštva
- Uraditi detaljnu analizu problema na nacionalnom nivou u saradnji sa nacionalnim Zavodom za statistiku
- Osigurati javno i lako dostupne podatke iz nacionalne statistike o troškovima za energiju i životnim uslovima (na godišnjoj osnovi)
- Poboljšati prikupljanje podataka na temelju odabranih pokazatelja, tako da rezultati mogu biti uporedivi između zemalja, pratiti promjene tokom vremena i kontinuirano pratiti statistiku energetske siromaštva
- Poboljšati definicije ugroženih grupa na nacionalnom, regionalnom i EU nivou

Finansijska podrška, kao što su naknade i podrška za plaćanje računa za električnu energiju, treba da se koristi kao mjera nakon svih sprovedenih isplativih opcija energetske efikasnosti. Ovo ne bi trebala da bude prva mjera, jer ne doprinosi ukupnom poboljšanju kvaliteta života i ne promoviše racionalnu upotrebu energije.

⁴ Preporuke su temeljene na predstavljenim i diskutovanim preporukama uspostavljenim tokom konferencije o energetske siromaštva u JIE, organizovanoj u okviru projekta REACH u Evropskom parlamentu 1. juna 2016 [4] i uzimaju u obzir rezultate pilot projekta implementiranog u svih 7 zemalja u okviru projekata SEE SEP, REACH, REACH CEI i Znanjem do toplog doma.

Energetsko siromaštvo treba da bude uključeno u nacionalne programe, koristeći sljedeće mjere kao smjernice:

- Jeftine mjere energetske efikasnosti i mjere za uštedu energije (efikasna unutrašnja rasvjeta, načini spriječavanja propuha kroz vrata i prozore, reflektujuće folije za radijatore, termometri, itd.)
- Zamjena aparata za domaćinstvo ("staro za novo")
- Zamjena neefikasnog sistema grijanja (uz korišćenje obnovljivih izvora energije kada je to moguće)
- Različite metode obnavljanja fasada zgrade:
 - zamjena prozora i vrata
 - izolacija krovova
 - izolacija zidova
 - izolacija podova
 - promovisanje dubinskog renoviranja zgrada čiji su stanari/ke ugroženi/e, i ako je moguće, obezbijediti im zamjenske stanove u slučaju nemogućnosti renoviranja zbog starosti zgrade
- Subvencije za mjere energetske efikasnosti uz visoke stope sufinansiranja i sistem podrške za ispunjavanje papirologije, kao i strogi kriterijumi odabira
- Minimiziranje birokratije
- Beskamatni krediti za dubinsko renoviranje
- Obnova svih socijalnih stanova u državnom vlasništvu
- Zahtjevi za niskom potrošnjom energije za sve nove socijalne stanove
- Kampanje 'energetske pismenosti' za ugrožene grupe ljudi

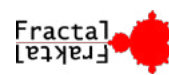
Reference

- [1] S. Robic, L. Zivcic, and T. Tkalec, "Energy poverty in South-East Europe: challenges and possible solutions." 2016.
- [2] B. Boardman, *Fixing Fuel Poverty: Challenges and Solutions*. Earthscan, 2010.
- [3] S. Tirado Herrero and D. Ürge-Vorsatz, "Trapped in the heat: A post-communist type of fuel poverty," *Energy Policy*, vol. 49, pp. 60–68, Oct. 2012.
- [4] S. BUZAR, "The 'hidden' geographies of energy poverty in post-socialism: Between institutions and households," *Geoforum*, vol. 38, no. 2, pp. 224–240, Mar. 2007.
- [5] S. Petrova, M. Gentile, I. H. Mäkinen, and S. Bouzarovski, "Perceptions of thermal comfort and housing quality: exploring the microgeographies of energy poverty in Stakhanov, Ukraine," *Environ. Plan. A*, vol. 45, no. 5, pp. 1240–1257, 2013.
- [6] H. Thomson and C. Snell, "Quantifying the prevalence of fuel poverty across the European Union," *Energy Policy*, vol. 52, pp. 563–572, Jan. 2013.
- [7] S. Fankhauser and S. Tepic, "Can poor consumers pay for energy and water? An affordability analysis for transition countries," *Energy Policy*, vol. 35, no. 2, pp. 1038–1049, 2007.
- [8] Eurostat, "Electricity prices for domestic consumers - bi-annual data (from 2007 onwards)." [Online]. Available: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
- [9] E. Lacroix and C. Chaton, "Fuel poverty as a major determinant of perceived health: the case of France.," *Public Health*, vol. 129, no. 5, pp. 517–24, May 2015.
- [10] H. Thomson, S. Thomas, E. Sellstrom, and M. Petticrew, "Housing improvements for health and associated socio-economic outcomes.," *Cochrane database Syst. Rev.*, no. 2, p. CD008657, 2013.
- [11] J. Teller-Elsberg, B. Sovacool, T. Smith, and E. Laine, "Fuel poverty, excess winter deaths, and energy costs in Vermont: Burdensome for whom?," *Energy Policy*, vol. 90, pp. 81–91, 2016.
- [12] L. Camprubí, D. Malmusi, R. Mehdipanah, L. Palència, A. Molnar, C. Muntaner, and C. Borrell, "Façade insulation retrofitting policy implementation process and its effects on health equity determinants: A realist review," *Energy Policy*, vol. 91, pp. 304–314, 2016.
- [13] www.winterwarmthengland.co.uk, "Excess Winter Deaths - Facts and Figures." 2010.
- [14] EurActiv.com, "Energy poverty takes toll on Balkan forests – EurActiv.com." [Online]. Available: <http://www.euractiv.com/section/social-europe-jobs/news/energy-poverty-takes-toll-on-balkan-forests/>.
- [15] C. Waddams Price, K. Brazier, and W. Wang, "Objective and subjective measures of fuel poverty," *Energy Policy*, vol. 49, pp. 33–39, 2012.
- [16] B. Boardman, "Opportunities and constraints posed by fuel poverty on policies to reduce the greenhouse effect in Britain," *Appl. Energy*, vol. 44, no. 2, pp. 185–195, 1993.
- [17] C. Liddell and C. Morris, "Fuel poverty and human health: A review of recent evidence," *Energy Policy*, vol. 38, no. 6, pp. 2987–2997, Jun. 2010.
- [18] J. D. Healy and J. P. Clinch, "Fuel poverty, thermal comfort and occupancy: results of a national household-survey in Ireland," *Appl. Energy*, vol. 73, no. 3, pp. 329–343, 2002.
- [19] R. Moore, "Definitions of fuel poverty: Implications for policy," *Energy Policy*, vol. 49, pp. 19–26, Oct. 2012.
- [20] C. Liddell, "Fuel poverty comes of age: Commemorating 21 years of research and policy," *Energy Policy*, vol. 49, pp. 2–5, Oct. 2012.
- [21] B. Boardman, "Fuel poverty synthesis: Lessons learnt, actions needed," *Energy Policy*, vol. 49, pp. 143–148, Oct. 2012.
- [22] S. Pachauri and D. Spreng, "Measuring and monitoring energy poverty," *Energy Policy*, vol. 39, no. 12, pp. 7497–7504, Dec. 2011.

- [23] S. Buzar, *Energy Poverty in Eastern Europe: Hidden Geographies of Deprivation*. Ashgate Publishing, Ltd., 2007.
- [24] S. Pye and A. Dobbins, "Energy poverty and vulnerable consumers in the energy sector across the EU: analysis of policies and measures," 2015.
- [25] "Energy poverty." [Online]. Available: <http://www.iea.org/topics/energypoverty/>. [Accessed: 14-Nov-2015].
- [26] International Energy Agency, "Access to Electricity," *World Energy Outlook 2009*, 2010. [Online]. Available: <http://www.iea.org/weo/electricity.asp>.
- [27] B. Boardman, *Fuel poverty: from cold homes to affordable warmth*. Belhaven Press, 1991.
- [28] DECC, "Annual Report on Fuel Poverty Statistics 2013." [Online]. Available: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/199833/Fuel_Poverty_Report_2013_FINALv2.pdf. [Accessed: 15-Sep-2015].
- [29] S. Bouzarovski and S. Petrova, "A global perspective on domestic energy deprivation: Overcoming the energy poverty–fuel poverty binary," *Energy Res. Soc. Sci.*, vol. 10, pp. 31–40, Nov. 2015.
- [30] B. Legendre and O. Ricci, "Measuring fuel poverty in France: Which households are the most fuel vulnerable?," *Energy Econ.*, vol. 49, pp. 620–628, May 2015.
- [31] G. Walker and R. Day, "Fuel poverty as injustice: Integrating distribution, recognition and procedure in the struggle for affordable warmth," *Energy Policy*, vol. 49, pp. 69–75, Oct. 2012.
- [32] C. Snell, M. Bevan, and H. Thomson, "Justice, fuel poverty and disabled people in England," *Energy Res. Soc. Sci.*, vol. 10, pp. 123–132, Nov. 2015.
- [33] J. D. Healy and J. P. Clinch, "Quantifying the severity of fuel poverty, its relationship with poor housing and reasons for non-investment in energy-saving measures in Ireland," *Energy Policy*, vol. 32, no. 2, pp. 207–220, Jan. 2004.
- [34] N. Jablan, Mi. Daković, and J. Marojević-Galić, "Održiva energija u Crnoj Gori," 2014.
- [35] "About Montenegro | UNDP in Montenegro." [Online]. Available: <http://www.me.undp.org/content/montenegro/en/home/countryinfo.html>.
- [36] "Zavod za statistiku Crne Gore - MONSTAT." [Online]. Available: <http://www.monstat.org/cg/page.php?id=72&pageid=72>.
- [37] "Izvještaj o analitičkom pregledu usklađenosti zakonodavstva Crne Gore," no. april. pp. 27–28, 2013.

South East Europe
Sustainable Energy
Policy

Podržano od

